

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH VA YOZISHGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**Egamberdiyeva Mahzuna Komilovna***Farg'ona viloyati Qo'shtepa tumani**1-son maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qish va yozishni o'rgatishda savod o'rgatish davrining o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.*

Tayanch so'z va iboralar: *tovush, harf, bo'g'in, savod o'rgatish, analitik-sintetik tovush metodi, o'qish va yozish ko'nikmasi, nutqqa oid malaka.*

Til fikrni shakllantirish va bayon qilish, taassurot, his-kechinmalarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Til jamiyat a'zolarining bir-biri bilan o'zaro aloqasi uchun xizmat qiladigan vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashsa, fikr shunchalik aniq, ta'sirchan ifodalanadi. Demak, kishilarning o'zaro munosabati, his-tuyg'ulari, kechinma va holatlari til vositasida aniqlashadi. Maktabda ona tilini chuqur o'rganish zarurati tilning bajaradigan asosiy vazifalaridan kelib chiqadi. K.D.Ushinskiy boshlang'ich maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblagan. Ona tili boshqa fanlarni o'qitish vositasi hamdir: jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida o'rin tutadi.

Maktabda o'qitish elementar o'qish va yozishga o'rgatishdan boshlanadi. "Alifbe"ga asoslangan holda qisqa muddatda o'quvchilar o'qish, yozishga o'rgatiladi, so'ng o'qish va yozish ko'nikmasi takomillashtiriladi, bora-bora malakaga aylantiriladi. O'qish va yozish malakasi nutqqa oid malaka hisoblanadi. O'qish va yozish malakasi nutq faoliyatining boshqa turlari bilan ham bog'liq. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha marta takrorlanishi mumkin.

Yozuvda o'quvchi tovushni harfga, o'qishda esa harfni tovushga aylantirishdek murakkab aqliy faoliyatni bajaradi. Bu faoliyat doimiy ravishda yuz berishini nazarda tutib, o'qish va yozish parallel olib boriladi. O'qituvchi savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga tovushlar haqida ma'lumot berishda o'zbek tilining fonetik xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Savod o'rgatish analitik-sintetik tovush metodida olib boriladi. Bu metodga dastlab pedagog olim Ushinskiy tomonidan asos solingan. Bu metodda so'z bo'g'inga ajratiladi, bo'g'indan kerakli – o'rganilayotgan tovush ajratilib olinadi, tahlil qilinadi, o'rganilgan harf bilan sintezlanadi.

Savod o'rgatishda tovush-harf bilan tanishtirish unilardan boshlanadi. Savod o'rgatishda oldin so'z boshida keladigan e tovushi so'ng undoshdan keyin keladigan e tovushi o'rgatiladi. O harfi o'zbekcha, umumturkiy so'zlarda quyi keng, lablangan o

tovushini ifodalaydi. Ruscha – internasional soʻzlarda urgʻusiz boʻgʻinda a tarzida (kalxoz), oʻ tovushi kabi (toʻnna), qisqa i tarzida (rektir) talaffuz qilinadi. Shuning uchun bu unlili soʻzlar savod oʻrgatish davridan soʻng oʻquv jarayoniga kiritiladi. Oʻzbek tilida 24 ta undosh tovush bor. Shulardan 3 tasi harf birikmasi. 24 ta undosh tovush 23 ta undosh harf bilan belgilanadi. Undoshlarni oʻrgatishda ham muayyan tartibga, talabga asoslanadi.

Alifbo davri sonor – ovoqli (ovozdor) tovushlarni oʻrgatishdan boshlanadi. Lekin ng sonor undoshi n va g undoshi tovush harfi bilan tanishtirilgach oʻrgatiladi. Harf birikmalarini oʻrgatishdagi qiyinchilik hisobga olingan holda ular alifbe davrining oxirrogʻida oʻrganiladi. J harfi ikki tovushni ifodalaydi, shuni hisobga olib, unga alohida darslar ajratiladi. Savod oʻrgatish jarayonidayoq harfning 4 xil shakli (bosma, yozma, bosh va kichik) oʻrgatiladi.

Oʻquvchilarni oʻqishga oʻrgatish boʻgʻin asosida olib boriladi. Oʻqishning dastlabki bosqichida orfografik oʻqishdan foydalanilsa, sekin-asta orfoepik oʻqish koʻnikmalari shakllantiriladi. Boʻgʻinlab oʻqishga oʻrgatish uchun soʻzni boʻgʻinga boʻlish, boʻgʻin hosil qiluvchi tovushni aniqlash, ochiq-yopiq boʻgʻinlarni farqlashga oʻrgatish muhim sanaladi.

Oʻqish ham yozish ham murakkab nutq faoliyati. U kichik yoshdagi oʻquvchidan iroda, aql, hatto jismoniy harakatni ham talab qiladi. Kichik yoshdagi oʻquvchini oʻqishga oʻrgatishda quyidagilar kuzatiladi:

1. Bola oʻqish paytida bitta harfni koʻradi, uni bilish uchun oldingi koʻz oldiga keltirilgan rasmlarni yo boshqa harflarni eslaydi, esga tushirgach, uni aytishga oshiqadi, biroq oʻqituvchi aytishga yoʻl qoʻymaydi, ikkinchi harfni eslab qoʻshguncha birinchisi esdan koʻtariladi, yoki ularni qoʻshib boʻgʻin, boʻgʻindan soʻz hosil qilguncha oʻqish jarayoni sustlashadi.

2. Koʻpincha bola oʻqiyotgan qatorni yoʻqotib qoʻyadi, harfni, boʻgʻinni, soʻzni qayta oʻqishga toʻgʻri keladi. Oʻquvchining diqqati kengaygan sari boʻgʻin va soʻzni butunicha idrok eta boshlaydi.

3. Oʻqishni endi oʻrganayotgan bola oʻqiyotgan matn mazmunini oʻzlashtirmaydi, chunki soʻzni qanday oʻqishga kuch beradi-da, soʻz maʼnosiga eʼtibor bermaydi. Darslikdagi rasmlar, oʻqituvchining savollari, koʻrgazmali qurollar ongli oʻqishlarini taʼminlaydi.

4. Tajribasiz kitobxon soʻzni birinchi boʻgʻiniga yoki rasmga qarab topadi. Bu xato oʻqishga olib keladi. Bu xatoning oldini olish uchun soʻz boʻgʻinlab oʻqitiladi, soʻzni boʻgʻin-tovush tomondan tahlil qilishga, tovush-harf tomondan analiz va sintez qilishga diqqat qaratiladi.

Oʻqishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun oʻquvchilarning idroki, xotirasi, tafakkurini va nutqini oʻstirishga katta eʼtibor berish kerak. Savod oʻrgatishda fonematik eshitish qobiliyatlarini oʻstirish, toʻgʻri va aniq talaffuz qilishga oʻrgatish, tovushni ajratish koʻnikmasini oʻstirish muhim sanaladi.

Yozuvga o'rgatish o'quvchilar ruchkani to'g'ri ushlash, daftarni to'g'ri qo'yish, harfni yozishda yozuv chiziqlari e'tibor bilan boshlanadi. Ular bo'ylab qo'lni harakatlantirishni esda saqlashi, harfni harfga ulashi, qatorga sig'ish-sig'masligi mo'ljallanishi lozim. Bular o'quvchini aqliy va jismonan charchatadi, ayniqsa, barmoq va yelka muskullari charchaydi, bular darsda ikki-uch marta fizkultura mashqlarini o'tkazishni taqozo qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Q. Abdullaeva va boshq. Savod o'rgatish metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1996.
2. A. Rafiev. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi va imlosi.-T.: 2003.
3. A. G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. -T.: O'qituvchi, 1992.
4. Oripova, G. (2019). **UZBEK POETRY AND THE WORLD LITERATURE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE**. Scientific Journal of Polonia University, 32(1), 116-120.
5. Oripova Gulnoza Murodilovna. (2019). **THE PECULIARITIES OF VAZN METER IN UZBEK POETRY OF THE INDEPENDENCE PERIOD**. International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies. Volume: 8 /Issue:2/. – Macedonia, 2019. –P.33-39.
6. Murodilovna, O. G. (2020). **Melody and musicality in Lyrics**. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 656-664.
7. Oripova G. M., Tolibova M. T. Q. **Composition Of Modern Uzbek Stories //The American Journal of Social Science and Education Innovations**. – 2021. – T. 3. – №. 03. – C. 245-249.
8. Oripova, G. (2020, December). **RHYTHM AND MYTHING IN LYRICAL GENRE**. In Конференции.
9. Oripova, G. (2019) "Traditions of folk ballads and distinctiveness of uzbek poetry of independence period," Scientific journal of the Fergana State University: Vol. 2 , Article 12.
10. Oripova, G. M. (2021). **Genesis And Essence Of Genre Concept**. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(12), 90-94.
11. Oripova, Gulnoza, & Ibrohimova, Gulchiroy (2022). **SIROJIDDIN SAYYID IJODIDA MUMTOZ MUSHTARAKLIKLAR**. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 251-255.
12. Oripova, Gulnoza Murodilovna, Akhmadjonova, Okila Abdumalikovna, Kholmatov, Oybek Umarjon Ugli, & Muminova, Tabassum Siddigovna (2022). **INTERPRETATION OF MOTHER IMAGE IN LITERATURE**. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 304-309.

13. Oripova, Gulnoza, & Alijanova, Maftuna Azimjon Qizi (2022). ASQAD MUXTORNING “CHINOR” ROMANIDA AYOL PORTRETINING BADIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 221-226.

14. Oripova, Gulnoza Murodilovna, & Abdurasulova, Nafisa Abdumannob Qizi (2022). O’ZBEK NASRIDA URUSH MAVZUSI VA “YO’QOTILGAN AVLOD” MUAMMOSI. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 213-220.